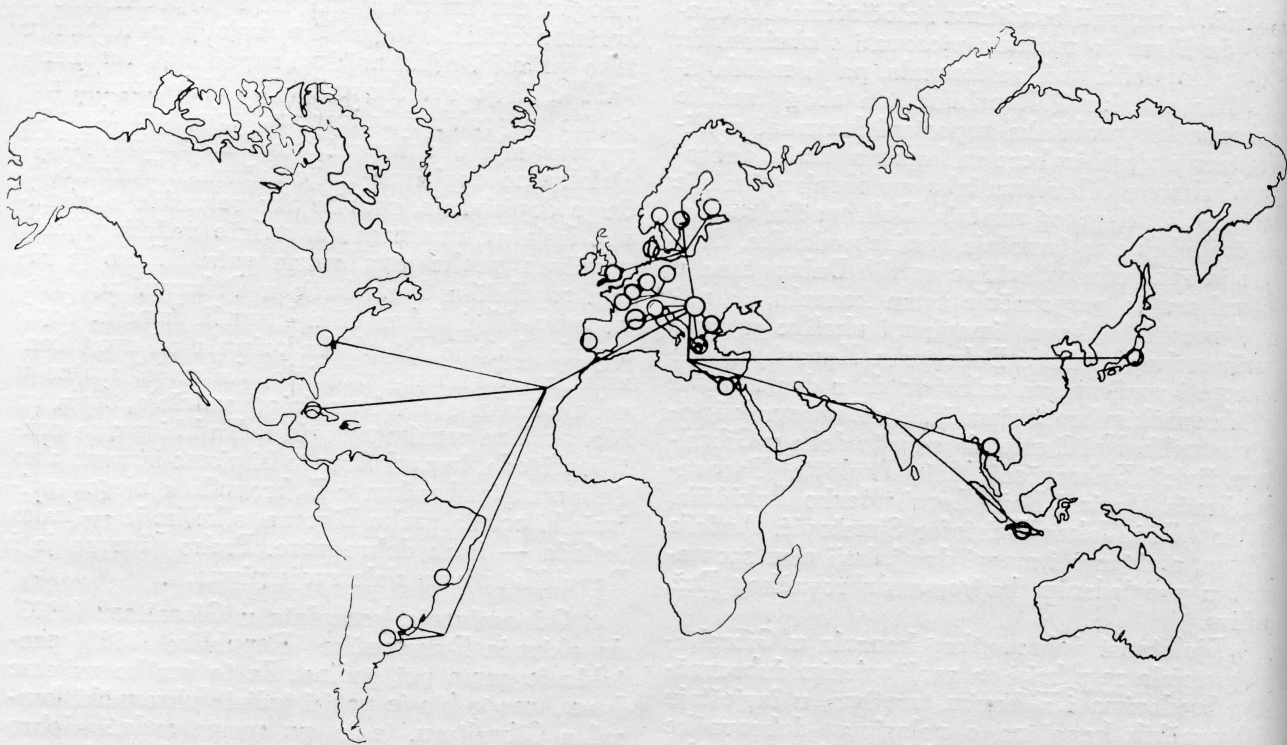

Odnosi Dubrovnika i Sjedinjenih Američkih Država

Sveuč. prof. Dr. Žarko Muljačić, Zagreb

Početak ovog stoljeća američki su historičari objavili u izdanju uglednog Carnegie Instituta niz dokumentarnih i iscrpnih vodiča po materijalima, zanimljivih za američku povijest, koji se nalaze u državnim i općinskim arhivima gotovo svih evropskih država. Oni su se pritom interesirali za stav vlada i naroda tih zemalja prema Sjevernoj Americi i za trgovačke i druge veze tih naroda s Amerikancima kako kroz period engleske vlasti, tako i za vrijeme rata za slobodu 1775—1783. Osobito su dobro proučili uzajamne veze iza 1783., kad je u Versaillesu potpisan mir, kojim je Engleska priznala nezavisnost 13 sjedinjenih država, svojih bivših kolonija. Albert B. Faust, autor djela »Guide to the Materials for American History in Swiss and Austrian Archives, Washington, Carnegie Institute vol. 220, 1916.« pronašao je i opisao u arhivima Beča, Salzburga i Innsbrucka dosta materijala, ponajviše za povijest emigracije iz Srednje Europe u SAD, ali nije zašao u naše dalmatinske arhive, pa ni u dubrovačke, te je tako do danas nepoznato reagiranje Dubrovačke Republike na događaje u Sjevernoj Americi i njene veze s mladom tada oslobođenom republikom SAD.

Kada se radi o važnom poglavlju dubrovačke pomorske, trgovačke i diplomatske povijesti, a od interesa je i za Amerikance, odlučio sam, da prikazem te veze na osnovu gradiva u dubrovačkom Državnom arhivu. Ako netko poduzme istraživanja u američkim arhivima, osobito onima lučkih gradova na Atlantiku, možda će pronaći nove podatke, koji će upotpuniti ovu moju studiju, jer u američkoj literaturi, koliko mi je poznato, nema o tome spomena. Ograničit ću se na razdoblje od izbijanja pobune sjeveroameričkih naseobina (1774. na kongresu u Filadelfiji kidaju već sve trgovačke veze s Engleskom, a 1776. proglašuju nezavisnost) pa do 1806. god., kad su francuske čete zauzele Dubrovnik, iako je i prije bilo veza između našeg naroda i tih krajeva. Pok. Luis Adamič sakupio je u I. dijelu svoje knjige »A Nation of Nations« predanja. Vjerojatno je, kaže on, da su neki Dubrovčani došli u Ameriku s Kolumbom. Priča se, da je u 16. st. kod obale Sjeverne Karoline neki brod s hrvatskom posadom pretrpio brodolom, pa su se preživjeli naselili među urođenicima. Njihove potomke zove pisac »kroatski Indijanci«. U njihovu folkloru sačuvana je predaja o brodolomu. I mnogi lokaliteti

podsjecaju na ove naše sunarodnjake (remizirano prema prijevodu u »Borbi« od 6. IX. 1951., članak »Jugoslaveni u Americi«).

I dubrovačka predaja sigurno je čuvala vijest o sudjelovanju Dubrovčana u otkriću Amerike, kad je pisac 17. stoljeća Džono Palmotić sastavio u stihovima balet »Kolombo«, kojim je želio proslaviti Dubrovčane, Kolumbove mornare. U tom djelcu Kolumbo se obraća svojoj družbi, uzdiže njihovu svijest, koja se nije bojala prijeći Herkulesove stupove (t. j. Gibraltarski tjesnac) i ovako govori:

»Zemlje ispanske i latinske
vitezi su ovdí izabrani,
i države cvijet slovinske,
slavni u svemu Dubrovčani.«

(Stari pisci hrvatski, Djela Gj. Gj. Palmotića, II. sv. Zagreb 1883., Jugoslavenska akademija, str. 526).

Tko zna, možda je u ovom evociranju slavne povijesti i revendiciranju dubrovačkih zasluga i prikriveni jed Palmotića, da u tu Ameriku, koju su Dubrovčani pomogli otkriti, oni, eto, nažalost ne mogu prevoziti robu na svojim brodovima, pod svojom zastavom, jer se tome protiví Cromwellov Act of Navigation, Po ovom »Zakonu o brodarenju« mogli su od 1651. dalje voziti robu iz Evrope u engleski dio Sjeverne Amerike samo engleski brodovi, a natrag samo oni i brodovi iz tih kolonija. Kako su i druge kolonijalne velesile, osobito Španjolska i Portugal, nastojale da monopol trgovine sa svojim kolonijama zadrže isključivo za svoje brodove, to je teško vjerojatno, da bi bilo puno dubrovačkih brodova, ko-

ji su išli u Ameriku u službi tih sila, u doba kad su one bile na zenitu svoje moći.

Iako nema podataka o stavu dubrovačke vlade, možemo reći, da su stari Dubrovčani kao cjelina sa simpatijom pratili oslobađanje Amerike. Nisu to radili samo iz sentimentalnih motiva, što se diže jedna nova republika, jer su Dubrovčani jednako dobro znali voditi trgovinu i s monarhijama i s republikama, s kršćanima i nekršćanima. Za njih je »nevjernik« i »neprijatelj« bio samo nesolventan trgovac ili vladar, koji bi besplatno i na silu koristio dubrovačke brodove i njihove posade, kao što je baš tih godina bio slučaj u Maroku. Dubrovčani su sa zadovoljstvom gledali, kako se otvara jedno novo tržište slobodnoj svjetskoj trgovačkoj utakmici, a oni napredniji među njima veselili su se, što je jedan narod stekao borbom slobodu i pokazao put, kojim će do par godina krenuti francuski revolucionarci. Zato nije ni čudo, da neki u ovo doba saagrađeni brodovi nose aktualna imena kao na pr.: Amerika (»nave nominata l America«, serija 56, podserija 3, sv. 7, f. 27, 1782. god) i »S. Nicolò e postiglion d America« (ib., sv. 6, f. 127).

Dubrovčani su saznavali za zbivanja u svijetu putem novina i dopisa, koje su Vladi slali diplomatski predstavnici i konzuli na Zapadu, i putem vijesti, koje su stizale od dubrovačkih pomoraca, raznih putnika i iz drugih kanala. Najbolje i najvažnije vijesti slao je Republici iz Pariza njen predstavnik Francesco Favi, koji je bio ujedno i toskanski predstavnik u Parizu, te je Republika baš njega izabrala za svog agenta 1774. god., u doba preokreta u francuskoj vanjskoj politici, prosudivši ispravno, da će osoba koja pozna dobro rukovođeće francuske ljude biti dorasla svim

zadacima, a jer već ima jednu odličnu diplomatsku plaću, ne će mnogo stajati dubrovačku blagajnu. I zbilja, Favi je, uz male prekide, služio odano Dubrovnik skoro 30 godina, i, uz ostalo, redovno slao izvještaje o situaciji iznoseći ponekad, doduše čedno i bojažljivo, i svoje mišljenje. Kad danas čitamo ove dopise, zapažamo kako je on bio dalekovidan u ocjenjivanju političkih promjena, a kako je dubrovačka vlada bila preveć konzervativna, kad nije postupila po njegovim sugestijama. Učahurenost jedne senilne vladajuće klase, koja nije trpjela novotarija, dade se usporediti s postupcima jednog sličnog još dekadentnijeg režima: Venecije. Usporedba nije naša, već Luja Vojnovića, koji je, kad je pisao francuski, znao reći gorkih riječi na račun voljenog Grada i njegovih upravljača («La Monarchie française dans l'Adriatique», Paris 1918, str. 235).

Favijevi dopisi čuvaju se u seriji Isprave i akti, pa ću uz svaki podatak donositi u zagradi i signaturu. Njegove informacije bave se mnogo Amerikom osobito od 1778., kad je Benjamin Franklin, slavni američki učenjak i diplomat, pridobio Pariz za savez, te je izbio rat između Francuske i Engleske. 20. VII. 1778. javio je Favi, da je ratificiran trgovački ugovor između SAD i Francuske (N. 2514), a 7. IX. i. g. da su Englezi evakuirali Filadelfiju te da francuska flota blokira New York (N. 2516). 12. X. i. g. javio je, da je napuljski ambasador u Parizu saopćio Franklinu, da njegova vlada prima ubuduće američke brodove u svojim lukama. Favi, dodaje, da je taj korak učinjen sa znanjem Španjolske, koja da će brzo priznati SAD (N. 2518) 28. VI. 1779. javio je, da se Španjolska pridružila Francuskoj (N. 2535), a 4. II. 1782., da je mir blizu i da je američka nezavisnost činjenica, koju će prije ili poslije sve države morati priznati (N. 2758). Spomenuo sam samo vijesti iz najkritičnijih momenata, jer svako Favijevo pismo obiluje detaljima o pomorskim i kopnenim bitkama, predajama, broju zarobljenika, diplomatskim potezima zaraćenih i neutralnih sila i d., da je sve nemoguće prikazati.

Dok su se u Parizu vodili u priličnoj tajnosti mirovni pregovori, Favi je saznavao pojedinosti i javljao Vladi. Dubrovčane je naročito zanimalo, da li će Španjolska vratiti Engleskoj otok Minorku, koji je bila u ratu zauzela, jer bi on u španjolskoj vlasti značio slabljenje engleske trgovine u zapadnom Sredozemlju. Ali, i veze Amerike s evropskim državama zanimaju Dubrovnik, pa im zato Favi 3. III. 1783. piše: »Drži se, da će Francuska sklopiti novu konvenciju ili ugovor s Amerikancima osobito u vezi s trgovinom SAD i otoka, koji pripadaju Francuskoj (to su francuske kolonije u Srednjoj Americi, op. Ž. M.) . . . Dr. Franklin, ministar opunomoćen od američkog Kongresa, nije još službeno objavio svoje zvanje diplomatskom koru, ali će to učiniti, čim ugovor (o miru) između SAD i Engleske bude ratificiran. To će, uostalom, biti samo puka formalnost, jer ga već svi tretiraju kao predstavnika jedne slobodne sile. Čini se, da Kongres namjerava mnogo proširiti američku trgovinu i to po svim zemljama. I Italija će moći s njima održavati vrlo

korisne veze. Drži se, da će biti osnovan američki generalni konzulat ili u Napulju, ili u Genovi, ili u Livornu, dok bi u drugim lukama bili ustanovljeni vicekonzulati, da unapređuju trgovinu između dviju zemalja.« (N. 2793).

Nažalost nije sačuvano pismo Favija dubrovačkoj Vladi od 20. II, u kome je ovaj predlagao, da službeno posjeti Franklina i time prizna novu državu. Senat mu je odgovorio (Litterae Ponentis, ubuduće skraćeno Lp. 115, 65 od 19. V. 1783.) da je njegov prijedlog raspravljen, ali da još nije vrijeme za to, iako je to potrebno. Tek onda kad sve države, a osobito Engleska, priznadu slobodu tih kolonija, može i on poći u posjetu k američkim predstavnicima, preporučiti im dubrovačku plovidbu i moliti slobodan ulaz u njihove luke. Kao što se vidi, Dubrovnik je nastupao vrlo oprezno, u strahu, da ne izazove protiv sebe gnjev pomorske velesile Engleske i njenih saveznika. Badava je Favi 31. III. laskavo pisao o velikoj koristi, koju će donijeti trgovina sa SAD, te se i Austrija sprema da u ime svojih posjeda u Flandriji (današnja Belgija) sklopi s Kongresom vrlo povoljan trgovački ugovor (N. 2795).

U ljeto 1783. očekivalo se potpisivanje mira u Versaillesu, što je uslijedilo 3. rujna i. g. Sve su države već bile priznale novu republiku. Čujmo, kako je izgledao čin, kojim je Dubrovnik de iure priznao Ameriku. Favi 7. srpnja 1783. javlja (N. 2802):

»Nezavisnost SAD konačno je priznata od svijetu. Američki opunomoćenici već su primili dopis, da je Kongres odobrio mirovne preliminarne pregovore, te su pošli u protokolarnu posjetu stranim diplomatima, koji ovdje rezidiraju. Ovi su im je, kako je to običaj, uzvratili. Prema Vašim uputama pošao sam k njima i nakon što sam im izručio pozdrave Vaših Ekselencija, preporučio sam im brodove podanika Vaše Republike izjavivši, da su i oni željni, da se okoriste prednostima, koje Evropi pruža nezavisnost i sloboda američka. Ovo im se jako sviđjelo, pa su mi odgovorili, da dubrovački brodovi mogu kao i svi drugi brodovi ulaziti u američke luke sigurni, da će biti lijepo primljeni i da će naići na sve one pogodnosti, koje uživaju i lađe drugih nacija. Njihove su luke, zaista, otvorene za svakoga, i tako se jednako sa svima postupa, da je skoro nepotrebno učiniti (i formalno) ugovor s Amerikancima. Stoga su njihove luke već prepune stranih brodova, koji tu donose svakovrsnu robu iz svih zemalja. Konkurencija je velika, i treba dobro paziti u spekuliranju. Javljaju iz sigurnih vrela, da se u Filadelfiji prodaje mnoga engleska roba za 10% jeftinije negoli u Londonu i da je u luci bilo oko 300 brodova. U ovom času idu za tu luku ogromne količine robe sa svih strana, a ne će se sve ni potrošiti, jer stanovništvo broji oko 3 milijuna. U ovakvom obilju sigurno će se desiti, da se evropska roba ne će moći skupo prodati, pa će američki proizvodi kao duhan, indigo i t. d., koje će svi htjeti kupiti za povratak, doseći visoku cijenu . . . Osim toga, i Amerikanci će sami dolaziti u Evropu kupovati ono, što im treba. Oni koji se misle tamo upustiti u trgovinu, moraju o

svemu ovome dobro razmisliti; kako se ne bi izvrgli gubicima, spekulanti bilo kog naroda neka šalju u Ameriku samo onu robu, koja im je najdostupnija i koju drugi ne će moći dopremiti u SAD, ili će je moći dopremiti, ali ne uz tako povoljne uvjete, tako da će im cijena nužno morati biti viša. Ovo je sigurna osnova za slične spekulacije. Ne preporuča se ni slati sve u Filadelfiju, Boston i New York. Bolje je slati u Charlestown u Virginiji, — to je prostrana i bogata zemlja, — i u druge pokrajine, gdje će po svoj prilici biti na tržištu manje robe. U načelu, može se slati u Ameriku sve što služi za odjeću i obuću, zatim pokućstvo i svakovrsne rukotvorine i to jednostavne, a ne luksuzne, a i nešto vina. Vina iz Grčke i iz Arhipelaga čini se da će imati dobru prođu. Što se tiče rukotvorina treba pažljivo ispitati, da li će druge nacije moći da ih dopreme po nižoj cijeni. Na pr. Italija ne će moći izdržati u ovom pogledu konkurenciju Velike Britanije, Francuske, Flandrije, Holandije i dr. zemalja, osim u nekim običnim artiklima. Ako neki dubrovački brod krene za luke SAD (jer tako se zovu trinaest pokrajina, koje su se udružile u konfederaciju zbog slobode i više ne nose omrznuo ime »kolonija«) i ako bi Vaše Visosti htjele u toj zgoditi pisati Kongresu i zatražiti od njega pomoć i pogodnosti, koje se s pravom mogu očekivati od jedne slobodne i plemenite nacije, to ne bi bilo nezgodno, dapače, američki su me odaslanici uvjerali, da bi bilo drago Kongresu. Ako Vaše Visosti to žele učiniti, neka se osoba, kojoj predate pismo Vašeg Senata, i koja može biti i kapetan tog broda, obrati gosp. Filipu Maczei, koji se — vele — nalazi u Filadelfiji i koji je pred kratko bio poslan u Evropu kao diplomatski agent države Virginije. Dopuštam sebi slobodu, da dam Vašim Visostima ovu indikaciju, jer ga osobno poznajem, i jer je on u moći, da može pružiti svaku pomoć onome, kome vi povjerite ovu dužnost . . . Ako bi V. V. smatralo, da je bolje pisati Kongresu ne čekajući prigodu, da jedan brod krene za tamo, ja bih mogao poslati Vaše pismo Kongresu preko njegovih predstavnika, koji tu žive, a rezultat bi bio isti. Prijedloge, koje se usuđujem reći, neka ispita prosvijetljena pronicljivost Vaših Visosti, koje će bolje od ikoga znati što treba poduzeti, a ja težim jedino ka koristi Republike u svemu što sam gore izložio . . .«

Favi je još nekoliko puta predložio Vladi slične korake. 28. VII. 1783. poslao je adresu predsjednika Kongresa na engleskom jeziku. Ona glasi: His Excellency Elias Boudinot Esquire President of Congress, Philadelphia«

U istom je pismu javio o velikom prilivu Evropljana, koji iz cijele Zapadne Evrope, a osobito iz Njemačke hrle u Ameriku. »To bi trebalo otvoriti oči vladarima, kojih se vlade slabo brinu za procvat obrta i poljoprivrede. Ako ne primijene bolji sistem, kroz neko vrijeme će se prorijediti stanovništvo njihovih država, i Amerika će dijelom dugovati svoj porast lošim evropskim vladama.« Nabraja zatim vijesti o pronalasku rudnih bazena u unutrašnjosti Amerike pa završava proročki: »Po svemu se čini, da će ona zemlja po-

stati najsnažnija na svijetu«. Na kraju javlja, da Engleska, Austrija i Holandija šalju pregovarače u SAD da sklupaju trgovačke ugovore. »Sve se vlasti okreću prema Americi i sigurno je, da će oni, koji budu prvi, biti preferirani. . . u trgovini, koja kao da će preobraziti onu trgovinu, što se sada vodi u Evropi.« Francuska je proglasila Lorient slobodnom lukom (porto franco) i uvela stalnu brodsku vezu jednom mjesečno između Lorienta i Port Louis-a (N. 2803).

4. VIII. je javio, da englesko-američki pregovori zapinju zbog principa Navigation's Acta, da samo engleski brodovi trguju između SAD i engleskih otoka. SAD ne pristaje na taj apsurd, i već sad američki brodovi voze američku robu na englesku Jamaicu. Posljedica odgađanja, veli Favi, može biti, da druge nacije preteknu Englesku. Time on opominje ujedno Dubrovnik, da se trgne i stupi u pregovore sa SAD (N. 2804).

U istoj namjeri je sastavljen i dopis od 11. VIII. Favi javlja, da Amerikanci žele slati svoju robu i u evropske luke, što koristi tim državama. Sklopit će brzo, kako se čuje vrlo povoljan ugovor sa Danskom. Kako se vidi, i male države mogu uspjeti op. Ž. M.), i eto prilike Senatu, da se trgne, dok je navrijeme. (N. 2805).

Favi je javio 8. IX. da je mir potpisan (N. 2808), a 27. IX. (N. 2809) još je jednom podvukao, ono što je uzalud Vladi sugerirao: »Sada Amerikanci nijesu preveć bogati, ali će u budućnosti njihova bogatstva porasti usporedo s njihovim blagostanjem, koje je neosporno. Stoga će narodi, koji budu prvi trgovali s njima, uspostaviti osnove jedne trgovine, koja će neprestano rasti, a u tome će uspjeti ponajviše Englezi, koji imaju više sredstava, da to učine nego ma tko drugi.« S viješću da će i Španjolska sklopiti ugovor sa SAD završava Favi ovaj dopis. Kasnije se on sve manje bavio pitanjima trgovine sa SAD. Vidio je, da haje za njegove savjete i zašutio je. Nisu mu ostavili slobodne ruke, i tako je njegova akcija imala samo neznatan uspjeh. Jer Franklina je bio upoznao 1778. i Bošković, ali je Favi kao diplomat mogao postići mnogo više.

2. svibnja 1786. pisala je Vlada nekom Gagnonu, konzulu (čijem?, ako je dubrovački, ovo je jedini put, da mu Vlada piše) u južnofrancuskim pokrajinama Languedoc i Roussillon, da su čuli kako on može omogućiti dubrovačkim brodovima, da putuju u Ameriku pod francuskom zastavom, kao što je to isto postigao za genoveške. Mole ga da im javi kako bi i pod kojim uvjetima i oni mogli dobiti taj privilegij i bi li ih to puno koštalo. Ako bude povoljno, naredili bi Faviju, da ga u Parizu isposluje. (Lp 119, 118; citirano i u Radonića, Dubrovačka akta i povelje V., SAN, Beograd 1951., 582.). Daljnje vijesti o ovoj ponudi nemamo. Mišljenja sam, da su dubrovački brodovi i sami išli za SAD, ali da je iz nekih nejasnih razloga bilo unosnije i sigurnije pod francuskom zastavom.

Sve do 1790. god. Senat ne raspravlja o Americi. 14. VII. 1790. piše Vladi benediktinac Anzelmo Antica iz Rima smjerno i bojažljivo.

On se upravo vratio iz Madrida, gdje je na španjolskom dvoru bio više puta na ručku skupa s g. Vilimom Carmichael, otpravnikom poslova SAD u Madridu. »Ovaj kao da je svaki put tražio, da bude blizu mene za stolom i da sa mnom nasamo govori poslije ručka. Završavao bi skoro uvijek svoja izlaganja sa željom, da se sklopi trgovački ugovor između Vaših Visosti i SAD«. Ja mu ispovjedih s naivnošću, koju pošten čovjek mora imati u takvim zgodama, da kao privatna osoba ne mogu surađivati u tome i da ima mnogo godina što sam otišao iz domovine, da se malo dopisujem . . . ; on mi je uvijek bio blizu i nagovarao me, da nastojim naći načina, kako bi Vaše Ekselencije saznale za njegovu želju, koja je i želja SAD. Njegovi pretpostavljeni žele sklopiti ugovore sa svim vladama u Evropi. Antica sugeriira svojoj Vladi, da se rukovodi primjerima iz prošlosti. Stari su Dubrovčani sklopili ugovor s Turčinom, prije nego je turska vojska zakoračila u Evropu. Svijet se mijenja na očigled, i tko zna što se još može dogoditi, pa će prokušana mudrost Senata znat pogoditi pravi put (I. i akti 18. st., 3019). Senat je Antici kratko odgovorio, da su primili i pažljivo razmotrili njegov prijedlog. Malo da ga nijesu ukorili, što se upustio u taj posao bez ičije naredbe i direktive (Lp 125, 106).

Razmotrit ćemo sada vijesti o putovanjima dubrovačkih brodova u SAD. Od pomoći nam tu mogu biti brojni slučajevi t. zv. cambio marittimo (nauticum foenus), naime specifične vrsti osiguranja, kakvih ima sva sila u knjigama 34. serije Diversa de Foris. Te su pogodbe registrirane s nekoliko godina zakašnjenja, jer se radilo uvijek o brodovima duge plovidbe, koji dugo izbjivaju izvan domovine. Kod specifikacije kamatnjaka, koji raste što brod dalje putuje, obično je kamatna stopa do Lisboe 24%, a dalje od Lisboe nešto više. Prvi put se izričito pretpostavlja, da brod može ići čak i do Amerike, S. Dominga i Martinique u knj. 207, f. 16 od 27. XI. 1782., a registrirano je tek 1785. U tom svesku nabrojili smo još 8 takvih slučajeva, dok ih ima i neizravnih («od Cadixa na Zapad,» »po svim morima«, »od Lisboe dalje« i sl. o toj vrsti mjenice v. Encicl. italiana VIII, 510). Evo primjer jedne pogodbe (u D. de foris 210, f. 220).: Na 8. XI. 1788. na molbu kap. Iva Hidže registrirana je pogodba od 2. XI. 1785. za iznos od 240 španjolskih peča. »Ja, potpisani Mate Poković platit ću za godinu dana od danas g. I. Hidži 240 peča, koliko sam od njega primio u gotovom. Za tu sumu i kroz to vrijeme g. Hidža izlaže se opasnosti na vrijednost kekje »Santissima Assunzione«, koju ja potpisani vodim po svim morima, gdje god bude ovaj brod plovio. Taj se rizik podrazumijeva u slučaju vatre, mora i gusara, a ne inače. Još izjavljujem, da, ukoliko ne isplatim ovu mjenicu čim prođe godina, sve do potpune isplate g. Hidža dobiva vrhu te svote 20% godišnje, a u zamjenu za to on snosi i dalje isti rizik. Obavezujem se da ću, ako spomenuta kekja pređe Lisbou prema Zapadu, sve dok se ne vrati u Losbou ili dok se ne uputi iz Losboe za Mediteran plaćati u korist rečenog Hidže 24% godišnje . . . a ako spomenuti

brod ode za Ameriku, plaćat ću, za vrijeme koliko se tamo zadrži, 30% na godinu, a on snosi rizik.

Nadao sam se, da će dokumenti dubrovačkih konzulata u Lisboi, Gibraltaru, Cadixu, Malagi, Valenciji, Alicante, Barceloni, Cartageni i Marseilleu otkriti neki novi podatak. Nažalost, tu dosta gradiva nedostaje. Svi su ti konzuli u redovitim razmacima slali tablice o kretanju dubrovačkih brodova, međutim ono tablica što se sačuvalo pokazuje, da su dubrovački brodovi išli za Ferol, La Corunu, Oran, Ostendu, Bublin, Kanarske otoke, Amsterdam, Rotterdam i t. d., jedan brod za S. Domingo 1783. god. (Isprave i akti 18. st., 3128, 19, konzulat u Cadixu).

Indirektno se saznaje za dva broda, da su bila u Filadelfiji. Dubrovačkim brodom »Il Costante« kap. Fisković putovao je iz Filadelfije za Genovu francuski podanik Herveg, koji je putem umro, pa se dubrovačka Vlada dopisivala s francuskim konzulom u Dubrovniku René Bruère-om i svojim konzulom u Genovi Kosovcem oko uređenja njegove ostavštine (I. i akti 2908, 45 i Lp 133, 115).

Slično se desilo na pulaki »Prudenza« kap. Miha Turčinovića kojega je unajmio za jedno putovanje od Trsta do Filadelfije i natrag do Trsta ili do Ankone Dubrovčanin Miho Grumović u svrhu prijevoza razne robe D. de foris, 219, ff. 220°—220. Brod je krenuo u 1796. god., a vratio se krajem 1797. Austrijski podanik G. Bisti iz Tirola, koji se bio ukrcao na taj brod za Antile i Filadelfiju, umro je putem, pa je na zahtjev roditelja pokojnikovih dubrovački opunomoćeni ministar u Beču pisao Vladi, da se pokrene postupak. (I. i akti, 3072, od 25. III. 1798.).

U privatnom arhivu obitelji Bassegli (sada u Državnom arhivu u Dubrovniku) ima u korespondenciji C 2,10 pismo kap. Frana Radešića, koji javlja iz Napulja 28. IX. 1801. svom gospodaru Tomu Bassegli, da je tu stigao u 50 dana neprekinute vožnje iz New Yorka. Poslat će mu 2.400 dukata u ime svih 24 karata (udjela), što je veoma mali dobitak, jer su imali velikih troškova.

Na kraju, spomenut ću što se iz dokumenata vidi o putovanjima Dubrovčana u Srednju i Južnu Ameriku, makar to ne bi spadalo u ovaj članak. Nakon velike ere uske suradnje dubrovačkih pomoraca i Španjolske, što je prikazao J. Gelčić u svojoj knjizi »I conti di Tuhelj«, i prof. Viktor Novak u svom radu o Dubrovčanima u španjolskoj »Nepobjedivoj armadi«. Zgodovinski časopis VI—VII Ljubljana 1952—53, 604—611, koja je poražena, kad je 1588. udarila na Englesku, malo ima i literature i vijesti o kretanju Dubrovčana u španjolskoj službi i o kretanju dubrovačkih brodova pod španjolskom zastavom kao i o prodaji dubrovačkih lađa Španjalcima. Opširan istraživački rad na proučavanju dokumenata konzulata na Pirinejskom poluotoku tek je započeo. Najviše sam dokumenata u ovom premetu našao u aktima konzulata u Cadixu, koji se čuvaju u Dubrovniku, serija Isprave i akti, 18. st., 3127 i 3128. za razdoblje od 1751.—1781. i 1782.—1799. Dubrovački konzuli u ovoj

dalekoj španjolskoj luci imali su pune ruke posla, da za vrijeme ratova uvjere dubrovačke kapetane, kako im je najbolje, da poslušaju direktive svoje vlade i ne ulaze u službu zaraćenih država, a mornare da ne dezertiraju u stranu službu zbog većih plaća. I sami konzuli nijesu uvijek šutke slušali direktive svoje Vlade. Tako konzul Dodero piše 18. VII. 1777. iz Cadixa, da španjolski dvor s vremena na vrijeme šalje nove čete u garnizone Južne Amerike, a nakon par godina šalje im smjenu. On moli Vladu, za odobrenje, da u takvim slučajevima dopusti dubrovačkim kapetanima, ukoliko oni to žele, ugovaranje sa španjolskim vlastima, jer jedno je služiti u transportu, a drugo u konvojima pratiti ratnu flotu, koja ide na gusare ili na Engleze. Navli su vrlo dobri za ta putovanja »u Indije«. Siguran je, da će dubrovački brodovi biti preferirani i moli Vladu za upute, da li će prisiliti mornare, koji se često bune i hoće više plaće, da voze za Ameriku po istoj plaći, koja im se isplaćivala od Dubrovnika do Cadixa. (N. 3127, 70).

Isti javlja 20. III. 1779., kako dubrovački mornari masovno prelaze na španjolske brodove, koji idu za Amerike, i čak na francuske gusarske brodove, jer ih tamo dobro plaćaju. Kap. Radić bio je, na pr. prisiljen, da uzme gotovo čitavu novu posadu od mornara svih mogućih nacija. (Ib., 79).

1781. god., bez datuma, javlja isti, da će najveći dio dubrovačkih pomoraca prijeći u stranu službu za vrijeme trajanja rata, ako se ne poduzmu odgovarajuće mjere. Dubrovački kapetani su u škripcu, jer po domaćim zakonima ne smiju imati više od trećine stranih mornara, a moraju ih uzimati više i — što je najgore — plaćati više (Ib. 97).

To bježanje s brodova uzelo je sve veće razmjere, pa je novi konzul Paolo Greppi pisao Vladi početkom 1782., da mornari imaju pravo što traže veće plaće, jer su profiti brodovlasnika zbog ratnih opasnosti veći. Predlaže Vladi, da promijeni plaćevni sistem, da se plaće povećaju srazmjerno dužini putovanja i obećaju premije onim mornarima, koji se vrate u domovinu na istom brodu, s kojim su krenuli! (N. 3128, 1). Kako se vidi, moguće je, da su mnogi mornari pojedinačno, na tuđim brodovima, putovali za Ameriku i druge krajeve. U istom svežnju br. 3128, 48 sačuvan je »testament, koji je mornar Luka Setić ili Šutić, sastavio na španjolskoj navi »Aguila Imperial«, koja je putovala u službi Filipinske kompanije iz Manille za Cadix. Oporuka je potpisana na 29. stupnju južne širine, a kao svjedoci spominju se Marko Bašić i Mato Tijan. Isti konzul javlja 17. V. 1789. da je Dubrovčanin Miho Delija nesretnim slučajem umro na francuskoj pulaki »La belle Pauline« (Ib., 51) i t. d.

Krajem stoljeća bilo je po lukama Zapada dosta »našjenaca«, koji su se bavili krijumčarenjem i drugim nedopuštenim poslovima, pa je dubrovački konzul u Gibraltaru morao uvjeravati tamošnje vlasti, da svi koji govore »ilirskim« jezikom nisu dubrovački podanici niti imaju dubrovački pasoš (I. i akti, 3202, 215).

Istaknimo samo dokumente iz Lp 111, 11 u kome se koncizno rezimira sva dubrovačko-španjolska problematika kroz nekoliko stoljeća. Vlada piše 11. siječnja 1781. svom pouzdaniku Vodopiću, koji se nalazi u Cartageni, i pored toga što je tamo postojao i konzul: (»U prošlim stoljećima stekosmo od španjolske krune«) razne privilegije, ali kako nismo za vrijeme njihovih nasljednika (t. j. vladara kraja 16., 17. i 18. st.) imali prilike, da se njima koristimo, nismo se žurili ni da ih obnovimo. »Naređuju mu da se raspita bi li obnova tih povlastica bila moguća i koliko bi stajala. Osobito neka se raspita bi li madridski dvor dopustio da »poneki brod naše zastave bude primljen u plovidbu za Ameriku. Ovaj bi nas privilegij mogao neobično interesirati«. Ali, vežu mu ruke, jer završavaju naređujući mu ponovno, da se samo raspita, a ništa da ne poduzima, dok ne dobije upute.

Od svega toga nije bilo ništa. Dubrovnik, koji se bio tih godina zapleo u sukob s marokanskim vladarom, a od 1782. s Kraljevinom dviju Sicilija, trebao je zaštitu Madrida, i stoga nije bilo uputno u isto doba tražiti dvije stvari, pogotovo pak privilegij, koji je Španjolska ljubomorno čuvala za svoje pomorce. Stoga kad je Vlada pisala u jesen 1782. španjolskom kralju i grofu Florida Bianca, ministru vanjskih poslova, spomenula je privilegije dobivene od Karla V. i Filipa II. i bezbroj uništenih lađa, čak i krv dubrovačku prolivenu u toku stoljeća za slavu Španjolske, ali se nije usudila tražiti i spomenuti nove privilegije (Lp. 114, 37—39).

Dubrovačka trgovačka flota, ne mogavši »u Indije« počela je od 1782. krcati robu za Holandiju, pa je u tom smislu pariški predstavnik Favi predao pismo dubrovačke Vlade holandskoj Vladi svom holandskom kolegi u Parizu (Lp 113, 15). O obimu dubrovačke trgovine u sjevernim morima Evrope ima malo podataka, ali da je bila dosta razvijena, svjedoči ponuda jednog Engleza, da se osnuje i njemu povjeri konzulat u Falmouthu (I. i akti 18. st., 3387). Dubrovački brod se spominje u Glückstadtu kod Hamburga (Ib., 2476) i t. d.

Da li su dubrovački brodovi zalazili u Baltičko more, kako je po predaji zabilježio Ivan Stojanović, ne može se ništa stalno reći. Paul Walden Bamford konstatirao je u studiji o francuskoj plovidbi u tim morima (French shipping in Northern European Trade 1660.—1789, objavljeno u Journal of Modern History, XXVI, 3, sept. 1954.), da su se Francuzi rijetko upuštali kroz tjesnac Sund u to more. To se vidi iz popisa brodova, koji su prošli kroz Sund (vidi: N. E. Band and Knud Korst, Tables de la navigation et du transport des marchandises passant par le Sund, 1661.—1783., Copenhagen 1930.). Oni koji imaju mogućnosti da putuju u zemlje Sjeverne Evrope mogli bi nam o tome nešto reći, kad bi konzultirali ove knjige i arhivalija raznih konzulata u tim zemljama, jer se zna, da su konzuli javljali i cifre o kretanju drugih brodova u svrhu uspoređivanja.